

744. Gidsmarken, Husby-Sjutolfts sn. Nu vid Ekolsund.

Pl. 76.

Litteratur: B 607, L 668, D 1: 54. J. Bureus, Fa 6 s. 103 n:r 48 (Aschanens), Fa 5 n:r 202, Fa 1 s. 49; J. Hadorph, Resejournal (i Peringskiölds Monumenta 3), Gothlandz-Laghen (1687), bl. A 2; J. Peringskiöld, Monumenta 1 (31), Monumenta 4, bl. 12, 14; P. Dijkman, Historiske Anmärckningar (1723), s. 65 f., 115; O. Celsius, Svenska runstenar (Fm 60) 1, s. 125; L. Salvius, Beskrifning öfver Sverige I, om Upland (1741), s. 257 f.; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 228 f.; R. Dybeck, Reseberättelse 1860 (ATA); UFT h. 1 (1871), s. 43; S. H. Adlersparre, Omkring Sigurdsstenarna (i: Personhistorisk Tidskrift 18, 1916), s. 5, Åtter från Sveriges medeltid (ATS 21: 5), s. 45; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 53; O. von Friesen, Bynamn på de uppländska runstenarna (i: Namn och bygd 1930), s. 90, Runorna (1933), s. 214; E. Malmberg, Ekolsund (i: Svenska slott och herresäten 1, 1934), s. 195.

Äldre avbildningar: P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta 4, Gothlandz-Laghen och B 607); Dybeck, D 1: 54; v. Friesen, foto i Runorna (1933), s. 214.

Runstenen står rest i Ekolsunds park, 150 m. V om slottet, 25 m. V om hundgården, 15 m. N om västra infartsvägen. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Sigtuna».

I Fa 6 anges stenens plats på följande sätt: »Gent mot samma kyrkia [= Husby-Sjutolfts] vid Thors myran i en haga.» Fa 5: »Tors myra.» I runinskriftsförteckningen i Peringskiölds Monumenta 1 (31) anges runstenens plats vara i »Torsmyra marken strax nid om kyrkian westan före». På träsnittet i Peringskiölds Monumenta 4 (bl. 12) finnes bläckanteckningen: »På Gise-marken wester om Huseby Siutolfz kyrkia i trögd» (B 607: »Gåsemarken»; L 668: »V. om kyrkan, på Gidsmarken»),

Hadorph uppger i sin resejournal, att Husby-Sjutolft, »fornt Huseby Gismark», har fem runstenar: »en på Hårsta sudra gärde. 1 på Tors myran wid vägen, hvarpå en quinna finnes heta Gida. af hwilken Gismark heter all den marken dher om kring ... och dher af heter kyrkian huseby Gismark som nu huseby Siutolft. Sedan finnas twenne R. stenar i Wigby gärde suder om byn. En fins och i Säfwestad i gärdet wid vägen åt Lisslena.» — I Sveriges runurkunder skriver Dybeck: »Gidsmarken, en egnd, som säges legat på Wiggby egor, vester om Husby Sjutolfts kyrka, lærer haft sitt namn af den på denna runsten nämnda Gida. Der har stenen stått till 1820, då han flyttades till parken vid Ekolsund.»

Ljusgrå granit. Höjd 1,85 m., bredd (på mitten) 1,43 m. Ytan är knottrig med små fördjupningar. Ristningen är djupt och tydligt huggen med breda och rundade linjer.

Inskrift:

· kipa · lit · raisa · stain · at · portarf · boanta · sin · sun · kupuaukar · auk byki · haruistam · bali · risti ·
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65 70
 stn ∴
 75

Gyða let ræisa stæin at Þordiarf, boanda sinn, sun Guðlaugar, ok byggi Harvista(ðu)m. Balli risti stæin.

»Gyda lät resa stenen efter Tordjäv, sin man, son till Gudlög, och (han) bodde i Härvesta. Balle ristade stenen.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar med sk. Detta har här formen av en punkt utom efter 75 n, där sk utgöres av fem korsställda punkter ∴. Sk förekommer mellan varje ord i inskriften utom efter 50 k. 1 k, 2 i och 6 i äro ej stungna. I 4 a står bst vinkelrätt mot hst; det samma gäller om 9 a, 12 a och 62 a. Alla a- och n-runor ha ensidiga bst. Mellan 11 s och 14 t är stenens kant skadad; denna skada förefanns redan, då stenen ristades. I 24 e är punkten stor och djup. 27 b har, i likhet med inskriftens övriga b-runor (51, 64), den för Balle säregna

Fig. 177. U 744. Gidsmarken, Husby-Sjutolfts sn. Efter B 607.

formen; den övre bst ser ut som en k-bst. 39 k är ej stunget. 42 u är säkert. I 52 y är punkten grund men säker. 53 k är ej stunget. Sk efter 54 i står i en flagring men är trots detta djupt och tydligt; ytan har här sålunda haft ungefär samma utseende, då stenen höggs. 67 i, 68 r och 69 i ha förlorat korta stycken nedtill genom kantskada. Mellan 74 t och 75 n finnes icke plats för någon runa.

Aschaneus (Fa 6): Inskriften har lästs i oriktig ordning; Aschaneus börjar nämligen nedtill till höger i st. f. uppe till vänster: **uaukr · auk · byk · h · ruistam · bali · risti stn : kipi · lit · raisa · stain · at · portarf boanta sun sin kup**. Denna läsning återkommer i Fa 5. — Hadorph och Helgonius: 27 r, 57 b; dessa två felläsningar bero uppenbarligen på den för Balle karakteristiska b-runan. Sk efter 50 k. Hadorphs läsning finnes hos Dijkman och Celsius; den förstnämnde anmärker (a. a. s. 65): »på den ritade figuren står R. i stället för B.» — Dybeck: 42 l, 52 u; sk efter 50 k. — v. Friesen: 42 l, 52 u. Sk efter 50 k.

I företalet till *Gothlandz-Laghen* (1687) skriver Hadorph: »sådanne Runestenar . . . finnas på åtskillige ställen i Rijket, som förmäla om rijkas Män, hwilka någon märkelig Ort först hafwa vptagit eller bebyggt, såsom en ligger Wäster om Huseby Siutolfz Kyrckia på Gisemarken, hwarest

en Qwinna nämpnes som har bygt Harfwestad, nu warande stoora Kongzgården, widh Eekholmsund, som medh Harfwestad sammanlagd är.» Inskriften återgives och översättes på följande sätt: »**Gida lit raisa Stain at porterf boanta sin Sun Gupvaukur / auk Buki Harvistam. Bali risti stin.** Det är: Gida en förnåhm qwinna lät resa Sten (denna) effter Portiärf Man sin, som war Gudwakers Son och hon bygde först Harwista. Bale uthögg Stenen.» Inskriften kommenteras: »På denna Sten fins klarliga Ordet **Buki** bemärkia byggia eller först vptaga och til brukz föra: Och sådane Stenar ära många i Rijket, som vtwijsa märkeliga Byggningar hwilka forna Män bekosta låtit, dhe hafwa och icke allenast med sådane Runstenar: gifwit sina Byggningar tilkänna, vthan och sedermera i Christendomen insatt Steenar i Murarne medh påhuggen Skriff, som nämpner Bekostaren och åhret tå han Huset begynt hafwer.» P. Dijkman kommenterar **haruistam** genom att hänvisa till Hadorphs ovan citerade uttalande: »med detta ordet *Harvistam*, wisar framledne Kongl. Antiquitets Secreteraren Sal. Hr Hadorph, uthi sitt förtal til Gothlandz lagen, at det förstås **Harfwesta** gård i Husby Siutolft Sokn» (a. a. s. 66). Frågan om runstenens ortnamn behandlas också av Lars Salvius (a. a. s. 257 f.): »Af de ord, som stå på denna Runsten, *auk buki Harvistum*, det är: och bygde Harvistä: Vil Secreteraren Johan Hadorfius visa . . ., at der med skal förstås Harvistä, som sedan blifvit sammanlagt med Kongs-Gården Ekholmsund.» Denna har »tilförne . . . hetat Hervista eller Harvesta, efter som de störste Husen stå upbygde på Harvesta Bolsta. Den Runsten som står upsat på Gismarcken Väster om Husby Siutolfts Kyrka skal utvisa hvem som först bygt samma Hervista Gård.» N. R. Brocman anför U 744 som exempel på inskrifter, som omtala personer, vilka, »igenom Landets Upodling, Ödemarkers Bebyggning, och nu mer eller mindre Namnkunniga Lägenheters Rykt, på våre Runstenar wärfwat sig et slags Odödlighet». I *UFT* (h. 1, 1871) »översättes» ortnamnet »Härfstad» och i en not tillfogas: »Harvesta skall varit en gård i socknen, som blifvit inlagd under Ekolsund. Annars ligger ett rusthåll Härfsta strax bredvid uti Fröslunda socken.» Det är detta förhållande, att det endast 4 km. NV om Husby-Sjutolfts kyrka finnes ett Härvsta, som förklarar, att von Friesen finner sannolikt, att **haruistam** på U 744 har åsyftat gården Härvsta i Fröslunda: »På en runsten vid Nopsgårde i Fröslunda socken (L 746; Dyb. fol. 1:111) sägs det om en person att han bodde i **herfistam**. Då närmaste by nu heter *Härvesta*, kan icke tvivel råda om att det är denna som avses. Samma namn möter oss också på en sten nära Husby-Sjutolfts kyrka, här under formen (i) **haruistam** . . . Det är väl ovan nämnda gård som avses, dock uppges att en by Harvesta har uppgått i det i Husby-Sjutolft liggande stora godset Ekolsund.» Brate konstaterar helt bestämt, att »Härvesta ligger i Fröslunda sn», se *Svenska runristare*, s. 53. Det kan emellertid icke råda någon tvekan om att **haruistam** på U 744 åsyftar Härvesta by i Husby-Sjutolfts sn (*in villa Hærwasta*, ^{15/9} 1343, SD 5 s. 193, or.). Huvudgården Ekolsund bestod nämligen »av fyra mantal i Harvesta by, av vilka tre ursprungligen varit skatte och ett frälse» (se J. A. Almquist, *Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden*, 1931, s. 602 f.).

Redan Hadorph sammanställde namnet *Gidsmarken* med det kvinnonamn **kija** som börjar inskriften, se ovan s. 289. Också Dijkman ser här ett samband: »Såsom jord-tracten, kring Runsten / kallas Gisemarken / tyckz man kunna säkert säga / at den är i gamla tider worden kallad *Gidas*-marken / ty *Gida* står på stenen / som uthi Casu generandi, eller Genit. heter *Gidas* / och således / *Gidas* mark / *Gismark*.» Salvius uttrycker sig på liknande sätt: »Emedan Jordtracten omkring samma Sten kallas Gismarcken, synes likt, at den i gamla tider blifvit kallad *Gidas* Marck, utaf *Gida* som står nämder på Stenen . . .» Ännu Brate (*Svenska runristare*, s. 53) hyser samma mening: »Märk 'in villa husaby giismark', S. D. IV, 241 (1331), namnet alltså från medeltiden men torde härröra från runstenens *Gyða*.»

kija återger säkerligen det från hela Norden och från England kända kvinnonamnet *Gyða*. I runinskrifter är det jämförelsevis sällsynt; vid sidan av belägget på U 744 finnes det endast på Vg 110 (B 1155, L 1373) Näs (**kupa**), på DR 48 (**gyðu** ack.), DR 99 (**kupa**) samt på en gravhäll från

Bore kyrka, Jæderen (**kyba**). Namnet har varit föremål för diskussion, se *Danmarks Runeindskrifter* sp. 658, Lundgren-Brate s. 84, *Danmarks gamle Personnavne* sp. 440 och i dessa arbeten citerad litteratur.

Mansnamnet *Þordiarfr* är hittills endast känt från denna runinskrift; det enkla *Diarfr* är däremot ganska vanligt i Uppland.

Runföljden 39—47 **kupuaaukar** återger säkerligen ett *Guðlaugar*. *Guðlaug* är ett i runinskrifter vanligt namn, se Sö 263.

U 744 hör till Balles mest framstående ristningar. O. von Friesen jämför dess ornamentik med Ågersta-stenens (U 729): »De på Ågerstastenen som runram brukade djuren äro en friare utveckling av den ornamentik som består av ringlande, i åttor lagda djurslingor och som på Balles tidigare ristningar fyller stenens yta inom ett par efter stenens konturer lagda rundjur eller ett rundat runband av Livstens typ. Ett gott exempel på en ristning av sistnämnda typ erbjuder Gidsmarkensstenen . . .» (*Runorna*, s. 213 f.). Om Balles ristningar i Trögd se ovan s. 201.

745. Hammaren, Husby-Sjutolfts sn.

Litteratur: R. Dybeck, *Runa* (fol.) h. 1 (1865), s. 13; UFT h. 1 (1871), s. 44; S. B. F. Jansson, *Runinskriftsinventering i Uppsala län 1941—43* (ATA).

Avbildning: Dybeck, a. a. pl. 4.

I *Runa* (fol.) skriver Dybeck: »Södra delen af Husby sjutolfts socken utgöres af allmänningen Hammaren och andra skogsmarker. På Hammaren finnas flere nu mer föga begagnade stigar, troligen gamla gång- och rid-vägar, af hvilka en, som har namnet tingsvägen, förenar sig med stora Ekolsundsvägen mellan Viggby och Kullinge. Runstenen står vid en af stigarna, på en jämnare plats omkring en half fjerdingväg norr ut från Lishammarsviken, samt omgifves af några mer och mindre skadade grafkullar och stenkretsar. En liten bautasten är der äfven, och

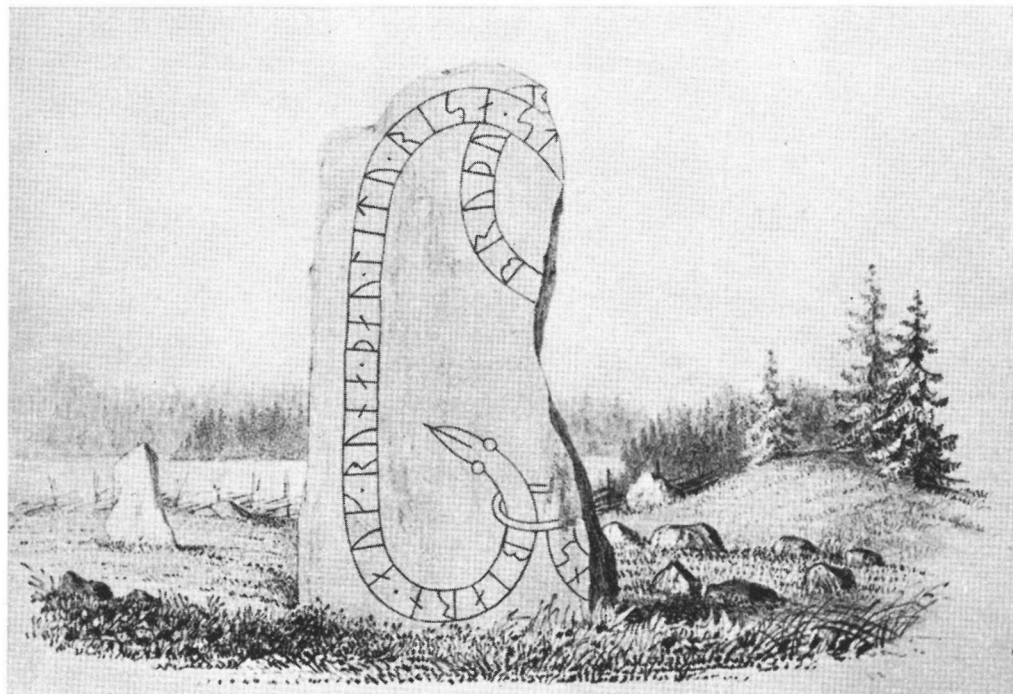

Fig. 178. U 745. Hammaren, Husby-Sjutolfts sn. Efter Dybeck, *Runa* (fol.).